

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ
ΕΡΕΥΝΗΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΑΘΗΜΕΡΙΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1951

ρικά και μονότονα· είχε σταθμεύσει σ' ένα μόνον εὔρημα· είχε περιορισθεῖ με φωτιστικά ἐμφῆ νὰ ρίξει πίσω ἀπὸ τὸν κάθε χορευτὴ μιὰ πελώρια σκιά του. Ἡ κ. Μάνου δὲν καταδέχθηκε καμιά παρόμοια ἐπιφανειακὴ φανταχτερότητα και μονογραμμικότητα. Πνευματοποίησε πολλὰ μοτίβα τοῦ Καραγκιόζη, και γενικὰ πολλὰ λαϊκὰ μοτίβα, τὰ ἀνασυνέθεσε, τὰ ἐνορμόνισε και τὰ μετέφερε ὅλα στὴν περιοχὴ τῆς τέχνης.

Ἐχει ἀξιότους συνεργάτες πολλοὺς ζωγράφους. (Ἄκουσα ὅτι σημαντικὴ εἶναι και ἡ συμβολὴ τῶν μουσικῶν ἀλλὰ γι' αὐτὴν δὲν εἶμαι ἀρμόδια νὰ κάνω λόγο.) Οἱ Κοι Τσαρούχης, Βακαλό, Ἐγγονόπουλος και Μόραλης παρουσίασαν σκηνικὰ και κοστουμια πού εἶχαν και φαντασία, και εἶσαν συντονισμένα με τὸ θέμα τοῦ κάθε χοροδράματος, και ἱκανοποιούσαν και εἰς πῶς ἀπαιτητικὲς ἀξιώσεις τῆς ὄρασης. Ἰδιαίτερα ξεχώρισα και πάλι τὴ σκηνογραφία τοῦ Καραγκιόζη, ἔργο τοῦ κ. Χατζηκυριάκου Γκίκα. Ὁ κ. Χατζηκυριάκος Γκίκας αὐτὴ τὴ φορὰ δὲν σχηματοποίησε ὑπέρμετρα· προσαρμόσθηκε εἰς τὰ ἀξιώσεις τοῦ θεάτρου, πού δὲν ἐγκολπώνεται τὴν ἀφηρημένη ζωγραφικὴ· σχηματοποίησε ὅσο χρειάζεται γιὰ ν' ἀποφευχθεῖ ὁ σκόπελος τοῦ νατουραλισμοῦ· διατήρησε στὰ ταρπῶ του τὴν ἀνατολίτικη χλιδὴ, και παρουσίασε εἰκόνες μαζί ἀπλῆς και ἐκθαμβωτικῆς. Τόσο ἐκθαμβωτικῆς πού ἀπέσπασαν—πράγμα πού συμβαίνει σπανιότατα—μόλις ἀνοιξε ἡ αὐλαία εἰδικὰ χειροκροτήματα τοῦ κοινοῦ.

* * *

Ἡ Κα Κοτοπούλη, ὕστερα ἀπὸ μιὰ θριαμβευτικὴ, καθὼς πληροφοροῦμαι, σειρά παραστάσεων στὴν Κωνσταντινούπολη, ξαναεἶπε τὴν «Καινούργια Ζωὴ» τοῦ Μόραλη. Εἶναι ἓνα ἔργο πολυπαιγμένο, και πῶς τοποθετημένο. Ἔτσι δὲν θὰ ξανακάνω λόγο γι' αὐτὸ παρὰ μόνο γιὰ ν' ἀναφέρω ὅτι διαπίστωσα ἀκόμα μιὰ φορὰ πόσο μιὰ καλὴ παράσταση ἀξιοποιεῖ ἓνα ἔργο. Ὅταν εἶχα ξαναδεῖ πρὶν ἀπὸ δυὸ χρόνια τὴν «Καινούργια Ζωὴ» στὸν Πειραιᾶ, εἰς τὰ παραστάσεις πού ἔδινε ἐκεῖ τὸ Ἐθνικὸ Θέατρο, με σκηνοθέτη τὸν κ. Ροντήρη, μοῦ εἶχε φανεῖ αἰσθητὰ ρυτιδωμένη· τώρα ξανάγινε δροσερή. Ἡ Κα Κοτοπούλη μᾶς ἔδειξε και πάλι, ὅπως σὲ κάθε τῆς φετεινὴ ἐμφάνιση, ὅτι ἡ πολὺμνη ἀπουσία τῆς ἀπὸ τὴ σκηνὴ ὑπῆρξε γι' αὐτὴν γόνιμη. Αὐτὸ και μόνο θ' ἀρκοῦσε νὰ τὴν τιμῆσει γιατί οἱ ἐξελίξεις ὅταν ἔχει κανένας κι' ὄλας πίσω του μιὰ φωτεινὴ, λαμπρὴ, ἔνδοξη και ὑπεργεμάτη σταδιοδρομία, εἶναι σπανιότατες. Ἡ Κα Κοτοπούλη ἀπέχτησε τώρα τὴν ἐκφραστικὴ λιτότητα ἢ ὅποια εἶναι τὸ μόνον στοιχεῖο πού τῆς ἔλειπε, και ἡ ὅποια εἶναι σὲ κάθε τῆς ἓνα κορύφωμα.

ΑΛΚΗΣ ΘΡΥΛΟΣ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Α. Δελμούζου: «Τὸ κρυφὸ σχολεῖο 1908-1911», Ἀθήνα 1950, σ. 323.

Εἶναι ὁ ἕκτος τόμος τῆς σειρᾶς τοῦ Γαλλικοῦ

Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν, πού τόσο πολὺτιμη ὑπηρεσία προσφέρει στὴ νεοελληνικὴ πολιτιστικὴ κίνηση, και πού, ὅσο προχωρεῖ, τόσο μεγαλώνει τὴν εὐγνωμοσύνη μας γι' αὐτὸ τοῦ τὸ ἔργο. Στὸ κρυφὸ σχολεῖο, με βάση παλαιότερα σχετικὰ δημοσιεύματά του και ἀνέκδοτα κείμενα ἢ σημειώσεις πού εἶχε κρατήσει, μᾶς δίνει ὁ Δελμούζος, με τρόπο ὀλοκληρωμένο πᾶς, τὴν οὐσία, ἀλλὰ και τὴν ἱστορία τῆς λειτουργίας, τοῦ Ἀνώτερου Δημοτικοῦ Παρθεναγωγείου τοῦ Βόλου. Γιατί ὅμως κρυφὸ σχολεῖο; Ἄν και ὁ ἀναγνώστης θὰ τὸ ἐνιωθε ἀβίαστα μόνος του, ἐξηγεῖ και ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς στὸν πρόλογο τὸ βαθύτερο νόημα πού ἐκφράζει ὁ τίτλος: «Τότε, (στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς), λένε, σὲ ἀπομερες γωνιὲς ἀπλοϊκοὶ γραμματισμένοι πάσχισαν ν' ἀνάψουν εἰς τὰ παιδικὰ ψυχὰς τὴ φλόγα πού θ' ἀνάστανε μιὰ μέρα τὸ γένος ἀπὸ τὴν τούρκικη σκλαβιά. Με τὸ βολιώτικο σχολεῖο ἔγινε μέσα στὸ ἐλεύθερο πᾶς Κράτος ἡ πρώτη προσπάθεια στὴ σχολικὴ πράξη, γιὰ νὰ λυτρωθεῖ τὸ παιδί ἀπὸ ἄλλο εἶδος σκλαβιάς, πού ἀλυσοδένε τὴν ψυχὴ του μαζί με ὅλη τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου». Δὲν ἐξηγεῖ μ' αὐτὰ μόνον τὸν τίτλο τοῦ ἔργου του, ἀλλὰ δίνει και τὴν οὐσία τῆς προσπάθειάς του. Προσπάθειας; Ὅσο κι ἂν τὸ βολιώτικο σχολεῖο ἔκλεισε «μ' ἓνα ἐπαναστατικὸ συλλαλητήριον μέσα σὲ πανελλήνια κατακραυγὴ στὰ 1919», ὅσο κι ἂν δὲν πρόφτασε δηλαδὴ νὰ ὀλοκληρωθῆ τυπικὰ—τὴν ἴδια τύχη γνώρισαν και οἱ ἄλλες προσπάθειες τοῦ Δελμούζου στὸ Μαράσλειο και στὸ Πειραματικὸ Σχολεῖο τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης—δὲν πρόκειται γιὰ προσπάθεια, ἀλλὰ γιὰ οὐσιαστικὰ ὀλοκληρωμένο ἔργο. Δὲν ἔχει σημασία, ἂν σὲ ἐνδεχόμενη συνέχιση τῆς λειτουργίας τοῦ σχολείου θὰ μᾶς ἔδινε τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ προγράμματος, ἢ θὰ κατέληγε και σὲ ὀρισμένες τροποποιήσεις στὸ πρόγραμμα, τὴ μέθοδο και τὴ λειτουργία γενικὰ τοῦ σχολείου. Δὲν ἔχει σημασία γιατί δὲν εἶναι αὐτὰ πού ὀλοκληρώνουν τὴν ἐκπαιδευτικὴ δράση τοῦ Δελμούζου. Ἡ ἐργασία του και στὸ Βολιώτικο σχολεῖο, ὅπως και παντοῦ, παίρνει τὴν ὀλοκλήρωσή της ἀπὸ τὸ πνεῦμα πού τὴ διέπει, πνεῦμα ἐνιαῖο και πού τὸ βρίσκει κανεὶς ὀλοκλήρο σὲ κάθε ἐκδήλωσή της.

Μιὰ ἐκθεση, ἓνα μάθημα, μιὰ μορφή σχολικῆς ζωῆς περιέχουν ὀλοκλήρο τὸ Δελμούζο· γιατί ἔχει τὴ δύναμη νὰ δίνεται ὀλοκλήρος σὲ κάθε ἐπὶ μέρος ἔργο. Δὲν εἶναι ὁ Δελμούζος τόσο ἢ μόνο ὁ τεχνικός, ὁ ἐπιστήμων, νὰ πούμε, τῆς παιδαγωγικῆς, ὅσο ὁ παιδαγωγός. Πνοὴ δημιουργικὴ διασχίζει ὄλο του τὸ ἔργο. Γιατί εἴτε διδάσκει, εἴτε γράφει, δίνει ἀδιάλειπτα τὴν ἐντύπωση ὅτι δὲν παύει οὔτε στιγμὴ νὰ ἀναμοχλεύη τὸν ἑαυτό του γιὰ νὰ φτάσῃ τὸ καλύτερο. Και εἶναι φυσικὸ τέτοιο προσανατολισμὸ νὰ ἐπιδιώκη και ἀπὸ τοὺς συνεργάτες του και ἀπὸ τοὺς μαθητὲς του. Ἀλλὰ και γιατί ἔζησε πάντα πολὺ ἔντονα τὴν πίστη, ὅτι οὐσία τῆς ἀγωγῆς εἶναι ἓνας ψυχικὸς προσανατολισμός. Και αὐτὸν τὸν ἐπιτυχαίνει κανεὶς, μόνο ὅταν δοθῆ με ὄλη τὴν ψυχὴ του σὲ ὄλη τὴν ψυχὴ τοῦ ἄλλου, τοῦ

παιδιοῦ. Αὐτὴ ἡ πίστις διέπει καὶ τὸ «κρυφὸ σκολειό».

Αὐτὸν τὸν Δελμοῦζο βρίσκομε καὶ σ' αὐτό.

Μὲ τὸ Βολιώτικο σχολεῖο, πού ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο φανέρωμά του, μᾶς δίνει λοιπὸν ὁ Δελμοῦζος τὸν πυρῆνα, τὴν οὐσία τοῦ ὅλου ἔργου του. Ἡ κατοπινὴ δράση του θὰ ἔρθῃ νὰ τὸν ἀναπτύξῃ, νὰ τὸν συμπληρώσῃ, δὲ θὰ τὸν ἀλλοιώσῃ ὁμως. Ἔτσι ἀποχτᾶ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τὸ κρυφὸ σκολεῖο. Ἔχομε ἐδῶ τὶς πρῶτες ἀρχές, τὴν καθαρὴ πηγὴ ἀπὸ ὅπου ἀναβλύζει ἡ ὅλη παιδαγωγικὴ ἐργασία του.

Τὸ κρυφὸ σκολεῖο διαιρεῖται σὲ τρία μέρη. Στὸ πρῶτο μέρος, ὕστερα ἀπὸ τὸν πρόλογο καὶ τὴν εἰσαγωγή, ὅπου δίνεται σύντομα, ἀλλὰ πολὺ καθαρὰ, ἡ ἱστορικὴ τοποθέτησις, τὰ πλαίσια τῆς τότε παιδείας καὶ τὰ νέα αἰτήματα γιὰ τὴν μόρφωση, διατυπώνονται οἱ βασικὲς γραμμὲς τῆς ἐργασίας (ἀναλυτικὸ πρόγραμμα, μέθοδος, σχολικὴ ζωὴ, ὡρολόγιον πρόγραμμα). Ἐδῶ δίνονται δηλαδὴ τὰ θεωρητικὰ βᾶθρα μέσα στὰ ὁποῖα θὰ κινηθῇ ἡ ἐργασία τοῦ σχολεῖου. Ἀξίζει νὰ ξεχωρίσουμε ὅτι κύρια ἀρχὴ γιὰ τὸ βολιώτικο σχολεῖο εἶναι, τὴ βάση γιὰ τὴν μόρφωση τῶν παιδιῶν νὰ τὴ δώσῃ ὁ νέος Ἑλληνισμός. Ἡ δική τους δηλαδὴ ψυχὴ, ἡ ζωὴ τους, πού τὸ δημοτικὸ σχολεῖο τὴν εἶχε ἀφήσει ἀνεξέταστη καὶ ἀνεκμετάλλευτη, καὶ τὸ χειρότερο: τὴν εἶχε περιφρονήσει στὴ βαθύτερη οὐσία της. Αὐτὴ θὰ πρόσφερε τὸ ζωντανὸ ὕλικὸ τῆς διδασκαλίας, πού θὰ κινούσε ἄμεσα τὸ ἐνδιαφέρον τους». Πόσο ἀνάγλυφα συλλαμβάνει τὸ καιρίο πρόβλημα, πού ἀκόμη καὶ σήμερα περιμένει νὰ γίνῃ συνειδητὸ στὸ ἔθνος καὶ πού μόνον τὸ ὀρθὸ ἀντίκριμά του θὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἀντάξιά του ἐθνικὴ παιδεία καὶ τὴ μόνη κατάλληλη νὰ ὀδηγήσῃ τὸ παιδί σὲ πηγὰς τῶν περασμένων! Γιατί, «μόνον ὅταν θὰ ἐξετάζαμε, θὰ φωτίζαμε καὶ ταχτοποιούσαμε βασικὰ στοιχεῖα τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, θὰ μπορούσαν οἱ μαθητρίες μας ν' ἀντικρίσουν μὲ κατανόηση καὶ τὰ περασμένα...». Μιὰ τέτοια βάση δὲ μπορούσε νὰ μὴν ἔχῃ ὡς ἄμεσο καὶ κύριον γλωσσικὸ σκοπὸ καὶ ὄργανο τὴ δημοτικὴ γλῶσσα. Μ' αὐτὴν ἔπρεπε νὰ εἶναι σὲ θέσι οἱ μαθητρίες νὰ ἐκφράζοντο προφορικὰ καὶ γραπτὰ ὀλόκληρο τὸν ψυχικὸ τους κόσμον, ἀ π λ ᾶ καὶ φ υ σ ι κ ᾶ.

Τὸ ἴδιον βασικὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν καὶ οἱ μεθοδικὲς ἀπόψεις. Σὲ ἐποχὴ πού μεσουρανοῦσε ἡ μέθοδος τῶν σταδίων πού εἶχε καταντήσει «σωστὴ σιδερένια φορεσιὰ γιὰ δάσκαλο καὶ μαθητὴ» ὁ Δελμοῦζος μᾶς λέγει ὅτι «ἀπὸ ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἀνάγκης στάθηκε ἀδύνατον» νὰ τὴν ἐφαρμόσῃ στὸ σχολεῖο του. Προσπάθησε, ἀντίθετα, «νὰ μὴ μένουν τὰ παιδιὰ παθητικὰ στὴν ὥρα τῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ ν' ἀντενεργοῦν μὲ πραγματικὸ ἐνδιαφέρον τὸ καθένα ἀνάλογον μὲ τὴ δυναμικότητά του. Ν' ἀντικρίζουν ἄμεσα ὅσο γινόταν τὰ ἴδια τὰ πράγματα, νὰ παρατηροῦν συστηματικὰ καὶ νὰ συνηθίζοντο σὲ σκέψιν ὀλοένα αὐστηρότερη». Σὲ ὅλες γενικὰ τὶς πλευρὰς τῆς σχολικῆς ἐργασίας βασικὴ ἀρχὴ, κάτι πού εἶχε περιφρονήσει ὡς τότε τὸ σχολεῖο: «τὸ παιδί νὰ μπορῇ νὰ ἐκφρά-

ζεῖται καὶ νὰ συνεννοῆται μὲ τὸ δάσκαλό του ἐλεύθερα καὶ φυσικὰ, καὶ ὁ δάσκαλος πάλι στὴ συνομιλίᾳ μαζί του, στὴ διήγησή του, σὲ ὅλη του τὴν ἐργασία νὰ εἶναι τὸ ἴδιο φυσικός». Ὑστερα ἀπ' αὐτὰ εἶναι φυσικὸ νὰ θέλῃ τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς σχολικῆς ἐργασίας καὶ ζωῆς διάχυτη ἀπὸ καλοσύνη, ἀγάπη ἀμοιβαία ἐκτίμησις καὶ ἐμπιστοσύνη. Μόνον ἔτσι δὲ θὰ ριζώσῃ ἡ ψευτιά καὶ ἡ ὑποκρισία. Μόνον ἔτσι «ἡ παιδικὴ ψυχὴ θὰ ἀναπνέῃ ἐλεύθερα καὶ θὰ ζῇ τὴ δική της ζωὴ».

Ἡ τόσο ἀπέριττη καὶ σοφὴ ἀλλὰ καὶ τόσο πρωτοπόρα σκέψιν τοῦ Δελμοῦζου κάνει ἀπὸ τὸ ἔργο του ἓνα κλασικὸ γιὰ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία κείμενον.

Στὸ δεύτερον μέρος μᾶς παρουσιάζει τὴν ἐφαρμογὴ, ἀφοῦ δώσῃ πρῶτα τὴν πραγματικότητά, ὅπως λέγει, σὲ ποιά δηλαδὴ ἠθικὴ, πνευματικὴ καὶ σωματικὴ κατάστασις πῆρε τὰ παιδιὰ. Αὐτὴ τὴ ζωντανὰ δοσμένη θλιβερὴ εἰκόνα πρέπει νὰ ἔχῃ κανεὶς ὑπόψιν του γιὰ νὰ ἐκτιμῆσῃ ὀρθὰ τὸν ψυχικὸ προσανατολισμὸ πού ἐπιδίωξε καὶ ἐπέτυχε κατὰ τὰ 2 1/2 χρόνια τῆς λειτουργίας τοῦ σχολεῖου του. Ἡ ἐφαρμογὴ παίρνει, ὅπως εἶναι φυσικὸ, τὴ μεγαλύτερη ἐκτασι τῶν ἐργῶν (σ. 39-247) καὶ ἀποτελεῖ τὸ σπουδαιότερον καὶ πολυτιμότερον τμήμα του. Ἐδῶ ἔχομε τὴν εὐκαιρίαν νὰ δοῦμε μὲ πόσον καλὰ ζυγισμένον καὶ σοφὰ μελετημένον τρόπο, σὲ λεπτομέρειες καὶ στὴν οὐσίαν, ἡ θεωρία τοῦ πρώτου μέρους γίνεται ἀληθινὴ καὶ γόνιμη ἐκπαιδευτικὴ πράξις. Σὲ κάθε τομέα εἶναι δύσκολον νὰ προχωρήσουμε ἀπὸ τὸ λόγον στὸ ἔργον, ἀπὸ τὴν θεωρίαν στὴν πράξιν. Ἰδιαίτερα ὁμως δύσκολον, ἐξαιρετικὰ δύσκολον, ἐπίτευγμα εἶναι αὐτὸ στὴν παιδείαν. Γιατί τὸ ἐπίτευγμα τῆς παιδείας δὲν εἶναι ἓνα ἐξωτερικόν, ἀντικειμενικὸ ἔργον, ἀλλὰ κάτι πού ἐπιτελεῖται μέσα σὲ μιὰ ψυχὴ, στὴν ψυχὴ τοῦ ἄλλου, πού τὴν ποδηγετεῖ ὁ παιδαγωγός. Γι' αὐτὸ ἐδῶ δοκιμάζεται ὁ ἀληθινὸς παιδαγωγός· ὄχι τόσο στὴ διατύπωσιν τῶν θεωρητικῶν ἀπόψεων, ὅσο στὴν σχολικὴν πράξιν, στὴν ἀκτινοβολίαν πού ἔχει στὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ. Καὶ ἰδιαίτερα στὸ σημεῖον αὐτὸ ὁ Δελμοῦζος εἶναι ὁ μοναδικός στα χρόνια τῆς νεοελληνικῆς παιδείας. Τὸ γιατί, μᾶς τὸ δίνει πολὺ καθαρὰ τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ κρυφοῦ σκολεῖου, ὅπως δὲ καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ἔργα του. Μιλήσαμε παραπάνω γιὰ ἐνιαῖον πνεῦμα πού διέπει καὶ διαποτίζει ὀλόκληρον τὰ ἐκπαιδευτικὸ ἔργον του. Τί εἶναι ὁμως ἐκεῖνο πού τοῦ χαρίζει τὴν ἐνότητά; Στὸ δεύτερον μέρος τοῦ κρυφοῦ σκολεῖου παρακολουθοῦμε, δοσμένη μὲ πολὺ ζωντανὸ καὶ νηφάλιον τρόπο, βῆμα τὸ βῆμα τὴν ἀποδέσμευσιν τῶν παιδιῶν, τὴ λύτρωσίν των ἀπὸ τὰ κακὰ τῆς ὡς τότε ἀγωγῆς των. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον γίνεται καὶ ἡ ἀποδέσμευσιν καὶ ἡ οἰκοδομὴ τοῦ νέου δείχνει ὅτι ἡ παιδεία ἀντικρίζεται ὡς μιὰ πράξις βαθύτατα ἠθικὴ. Θὰ μπορούσε, ὅποιος ἀγνοεῖ τὸ Δελμοῦζον, νὰ φανταζόταν, ἀπὸ τὸν τίτλον τοῦ ἔργου, ὅτι θὰ εἶχε νὰ κάμῃ μὲ μιὰ ἐπαναστατικὴ διάθεσιν, μὲ κοινωνιολογικὰς ἐρμηνείας τοῦ ἔργου τῆς Παιδείας κλπ. Τίποτε ἀπ' αὐτὰ. Ὁ Δελμοῦζος βλέπει στὴν Παιδείαν, αὐτὸ πού πράγματι εἶναι, τὸ πιὸ ὑπεύ-

θυνα ήθικό πρόβλημα τής άγωγής άνθρώπου από άνθρωπο, τής επικοινωνίας προσώπου προς πρόσωπο. Έτσι αισθάνεται κανείς έξαιρετική άγαλλίαση όταν στο τμήμα αυτό του κρυφού σχολείου, παρακολουθεί πώς τή θέση του ίσοπεδωμένου τύπου, του φοβισμένου παιδιού του παληού σχολείου τή παίρνει σιγά σιγά μιá όλο και πιό ζωντανή άτομικότητα, πού προσπαθεί νά άντικρίση υπεύθυνα τό έργο της, νά γίνη άυτουργός τής μόρφωσής της, υπεύθυνος έργάτης της, νά ύψωθή στο πειθαρχημένο νόημα τής έλευθερίας, νά βαθύνη τό συναίσθημα τής άτομικής ευθύνης και του καθήκοντος. Και όλα αυτά γίνονται με τρόπο άπλό, φυσικό και άβίαστο, με τό σεβασμό πού χρειάζεται προς τό παιδί. Αύτή ή άτμόσφαιρα δίνει τήν ένότητα στο πνεύμα πού διέπει τό εκπαιδευτικό έργο του Δελμούζου. Μέσα σε μιá τέτοια άτμόσφαιρα, προβλήματα διδακτικής τεχνικής; ή ύλης, τό άν δηλαδή θά μπορούσε κανείς νά παρατηρήσει, ότι καλύτερα θά ήταν νά ακολουθηθή άλλη διδακτική μέθοδος, σε ώρισμένα σημεία, ή νά διδαχθούν άλλα κείμενα, δέν έχουν καθόλου πρωτεύουσα σημασία. Όπως δέν έχει σημασία, δέ μειώνει δηλαδή τήν αξία του, άν παρατηρήσουμε κάποια άσάφεια, ή κάποιο λογικό λάθος σε ένα πλατωνικό διάλογο. Άνατρέχω εκεί, γιατί έμένα τουλάχιστο, ή παιδαγωγική πράξη του Δελμούζου με μεταφέρει πολύν συχνά προς τήν άτμόσφαιρα των πλατωνικών διαλόγων και του Σωκράτη. Βρίσκω άνάλογη άνθρωπιά. Και βλέπω τό Δελμούζο σαν ένα συνεχιστή του Σωκράτη, στο πνεύμα με τό όποιο άντικρίζει τήν άγωγή των νέων.

Και από τό τρίτο μέρος του κρυφού σχολείου, πού περιέχει τά περιστατικά του διωγμού, τήν άπολογία του Δελμούζου στη δίκη του Ναυπλίου και τόν άντίχτυπο του διωγμού στα παιδιά του βολιώτικου σχολείου, δέ λείπει ή δημιουργική αισιοδοξία. Δέν έλειπεν από τό Δελμούζο ή αισιοδοξία ως σήμερα, παρ' όλους τους κατατρεγμούς και τις παρανοήσεις. Γιατί πιστεύει βαθιά. Πιστεύει στην Έλληνική παιδεία, στο έθνος και, όπως κάθε πραγματικός δημιουργός, πιστεύει στο έργο του. «Τό βολιώτικο σχολείο, λέγει ο ίδιος στον πρόλογό του, ...δέν έχει έξαντλήσει τή δυναμικότητά του. Και άν και πέρασαν σαράντα χρόνια από τότε, είναι και τώρα —και θά ναι φοβοίμαι για καιρό— χρήσιμο. Χρήσιμο όχι μόνο ως πνοή, αλλά και ως ιστορικό άντίκρισμα, και ως θετικότερη συνεισφορά, άκόμα και με τά λάθη του». Όταν βέβαια συγκρίνη κανείς τήν παιδεία μας του 1910 με τή σημερινή, βλέπει σημαντική διαφορά προς τό καλύτερο από ώρισμένες άπόψεις, και αύτή στο μεγαλύτερο μέρος όφείλεται στο Δελμούζο. Όμως και σήμερα ή Έλληνική παιδεία είναι μακριά από τό ένιαίο πνεύμα, τήν άτμόσφαιρα τήν όποιαν άνέπνεε τό βολιώτικο σχολείο. Γι' αυτό, νομίζω, τό κρυφό σχολείο είναι πιότερο άκόμη τό βιβλίο του μέλλοντος. Όσο βαθύτερα θά ανακαλύπτει τόν έαυτό της ή έλληνική παιδεία τόσο περισσότερα πράγματα θά βρίσκη στο έργο του Δελμούζου.

Β. Ν. ΤΑΤΑΚΗΣ

Γεωργίου Δελή: «Συμφωνικά Παράφωνα» (1949)

«Παλιά τραγούδια, τραγουδημένα στον παλιό σκοπό, μακριά από κάθε του συρμού τεχνοτροπία», προειδοποιεί ο σεμνός ποιητής. Μοναδικός τους σκοπός «ή λυρική συνδιαλλαγή με τον έαυτό του μπρος στην άτροπη έντολή της Ζωής και τό άγεφύρωτο μυστήριο του Θανάτου». Δέν άνοίγει ο άναγνώστης τή συλλογή με τήν άναμονή των έκπλήξεων. Γνωρίζει από πριν τό κλίμα της. Τά «Άπάνεμα Βράδια», τά «Σύννεφα στο Γέμμα», τά «Άλλοτινά κι Άλλόκοσμα» τό έχουν δημιουργήσει και ή νέα συλλογή τό συντηρεί. Άκοή και μνήμη, μυστική ένατένιση κ' ένδοσκόπηση «σά βασιλεύει ή Άνατολή και ξεμερώνει ή Νύχτα»... Ο ποιητής από τό πρώτο τραγούδι τής συλλογής του, δίνει ο ίδιος τό νόημά της:

Δέν ξέρω τά τραγούδια μου ποιá τά βαρύνει μοίρα
ν' άνθούν τ' απόβραδο άχαρα σαν άσφοδέλια γύρα
σε μνήματα κ' έρζελα
κ' ή θλίψη τους άδάκρυτη και δίχως κορδιοχτύπια
σαν τής κλωνόγερης Ιτιάς τή μαύρη φυλλωσιά
νά παίρνει από τή θύμηση τή λίγη της βροσιά.

Δέν ξέρω τά τραγούδια μου ποιá μοίρα τά βαρύνει
κι άγέλαστο τό θωρι τους και στη χαρά νά μένει,
Νοιώσω όμως και τόν πόνο τους και πιό σφιχτά ως
| με ζώνει
μ' όλο της γης βαθύετρα τόν πόνο νά με δένει
κι ως βασιλεύει ή Άνατολή κ' ή Νύχτα ξεμερώνει
άπέραντος προς τό Άπειρο κ' Αίωvio νά με ύψώνει.

Η παλιά στιχουργική παράδοση, με όλα τά γνώριμα παιχνιδίσματα των ρυθμών και τής ρίμας άναζητουν τήν ποίηση του κ. Γ. Δελή. Η γλώσσα του είναι από τό καλύτερο και πιό φροντισμένο λεκτικό τής δημοτικής και συχνά ο ποιητικός του τρόπος θυμίζει τόν καλύτερο Παλαμά, του όποιου άλλωστε ο κ. Δελής είναι από τους γνησιώτερους μαθητές. (Και τούτο σε παρένθεση: Τό έλεγείο του για τόν Ποιητή είναι από τά ωραιότερα απ' όσα έχουν γραφή). Μια διάθεση φιλοσοφικής άποδοχής του βίου διαποτίζει τήν ποίηση τούτη πού συντηρεί τό ενδιαφέρον της στους άνθρώπους πού θέλουν νά στοχάζονται χωρίς νά ταλαιπωρούνται με θεωρίες. Άλλωστε και αυτό πού χαρακτηρίζουν ως φιλοσοφική διάθεση στον κ. Δελή είναι περισσότερο μιá διάθεση συλλογής και φιλοσοφημένης έγκαρτέρησης παρά φιλοσοφία. Όπόσο ο ποιητής έχει συχνά τήν όρμη τής νεότητας, και σε κάποια τραγούδια του, λιγούλλαβα, ή όρμη τούτη εκδηλώνεται σε μελωδικώτατους στίχους. Μου άρέσει αυτό τό «Στ' άκροθαλάσσι»:

Θυμάσαι κάποτε οι δυό μόνοι
καθόμεσαν σε' άκροθαλάσσι
κ' είταν αούγ ή κ' είτανε σκόλη
κ' είτανε ήμέρα Κυριακή
κ' είτανε σάμπως κ' ή πλάση
νάχε άπολείουργα σκολάσει
και γιόρταζε μαζί μας όλη.
Μά ξάφνου ως είχε φουρτουιάσει